

Elukutseline rahvuslane ja relativistlik platooanimene

Vestlus Aare Pilvega

Foto: Dmitri Kotjuh

15. aprillil tähistab juubelit kirjandusteadlane, kriitik, luuletaja, tõlkija ja dramaturg Aare Pilv. Keel ja Kirjandus küsis temalt sel puhul mõned küsimused.

Keele ja Kirjanduse jaoks oled sa ennekoike kirjandusteadlane, aga sinu aktiivsete rollide loetelu on õieti palju pikem. Mida see paljusus sulle annab?

See annab võimaluse režiimivahetuks – ei kujuta hästi ette, et oleksin ainult akadeemiline uurija (see jääks kuivaks) või vabakutseline kirjanik (siis peaksin tegelema vaba loominguga kohustuslikus korras, et end kuidagi õigustada) või pidevalt teatris tööl (mida ei tahaks kas või seepärast, et teatritegijad veedavad märkimisväärselt palju aega akendeta ruumides).

Võib-olla kutselise tõlkijana kujutaksin end ette: see sisaldab nii uurijategevust kui ka loomingulisust. Naudin väga kirjanike liidu tõlkijate sektsiooni ürituste seltskonda, sest nad ühendavad endas akadeemiliste ja intuiitvloominguliste inimeste parimaid külgi. Mida rohkem eri režiime, seda rohkem ka eri võimalusi maailma artikleerida. See vist ongi mu tuumne huvi – missugustel viisidel saab maailmakogemust liigendada ja väljendada.

Selline ametite küllus ei tundu kirjandusteadlaste hulgas tänapäeval just tavaline. Kas ühele elualale spetsialiseerumise surve on liiga suur?

Ma ei ütleks, et just spetsialiseerumise surve on liiga suur. Pigem on suur surve selleks, mida katoliku filosoof Josef Pieper juba XX sajandi keskel on nimetanud kultuuri proletariseerumiseks. Ta peab silmas, et kõik kultuuriga seotud ja intellektuaalsed elualad muudetakse tükitööks, mille üle peab saama kergesti arvet pidada ja mis peab olema tõlgitav kasumlikkuse keelde. See surub inimesed seisu, kus nad peavad tegutsema üsna kitsalt mingil „liinitööl”, et kuidagi funktsionaalsed olla, ja ses mõttes on teadusasutused ja näiteks teatrid samas seisus. Liiga palju inimtegevusi – sealhulgas humanitaaria ning kunstitegevus – on surutud *töörühmamise* loogikasse, kuigi peaks asuma *vabritsemise* või *tegutsemise* loogikas, kui kasutada Hannah Arendti mõisteid „Inimese olukorrast”.

Räägi endast kui loojast. Kuidas analüüsis kriitik Pilv luuletajat ja dramaturgi Pilve?

Selline küsimus ei tundu miskipärast adressaadile enamasti nii huvitav kui

küsjale. Margus Oti käsitlus minu luulest¹ on üsna selline, mida ehk ise võiksin tahta öelda. Ta sai mulle pihta ja samas üllatas mind – tõlgendustöö üks oluline ülesanne ongi üllatada, olla heuristiline, liigutada lugejat millegi taipamiseni. Ennast tõlgendades on raske end üllatada.

Dramaturgina olen pigem teenivas rollis, püüan aidata lavastaja ideed võimalikult adekvaatselt vormida. Aga üks asi, mis mind on nende tükide juures huvitanud, on tavapärase näitleja-vaataja suhte nihetamine. Jarmo Reha „Oomenis” kõnetati Kreenholmis ringi liikuvat publikut alguses teie-, siis meie-, siis sina- ja lõpuks minavormis, et kuulaja alaläviselt nihutada näitlejatega sarnasesse positsiooni. „Divide et impera” puhul oli oluline teema näitleja usaldusväärsus publiku jaoks, selle loomine ja õonestamine. „Hymnis” hägustub piir näitleja ja ta rolli vahel. Isabel Laipea metsavenna-kuuldemängus peab publiku liige ise olema tegelase kehaks. Kadri Noormetsa „Ümarlaud” oli katse teha lavastust, kus näitlejatel pole täit kontrolli etendatava loo üle. Priit Põldma tüki „Ma võiksin sulguda pähklikoorde” tekst liikus dokumentaalse teksti ning selle poeetilise tihenduse vahel. Mulle on huvitav katsuda läbi fiktsionaliseerimise eri astmeid. See seostub küsimusega, mis mind ka kirjanduse ja kultuuri uurijana huvitab: kuidas meie identiteetide sidusus eeldab fiktsionaliseerimist ja poetiseerimist?

Tänapäeva kirjanduse mõtestamise ja kirjanduskriitika vallas on sinult lendu läinud mitu mõistet, näiteks „nälg kaanonile järele” ja „kaasaloov kriitika”. Kas need väljendavad sinu enda tundeid?

Juttu oli tegelikult nälgast traditsiooni järele ja see väljend pärineb ühest Kajar

Pruuli Ehlvesti-käsitlusest,² mina olen selle siis millekski laiemaks üldistanud.³ Eks seal taga on mingid isiklikud suhtumised küll, mina sattusin kirjanduslike arutelude keskele 1990-ndatel, mil kirjanduskaanoni teemaga suhestuti väga aktiivselt, nii kaitsvalt kui ka õõnestavalt. Mu enda positsioon oli pigem imestav: miks see küll nii oluline on, see hierarhilise samba ümber käiv kummardamise ja rüvetamise tants, millega kaasaloõmist otsekuu oodati ka minult ja mu eakaaslastelt? Mind see aga nii väga ei erutanud, ma olen relativistlik (või perspektivistlik) platooinimene. Ju ma siis nullindate lõpul kergendusega vaatasin, et see on nüüd möödas. Nii et seal on küll ilmselt omajagu mu enda tunnet ja hoiakuid, see tekst pole päris „objektiivne” kirjanduslooline kirjeldus.

„Kaasaloova kriitika” menu on olnud üllatav. Tekst ise on üsna juhuslikult sündinud: pidin Sirpi kirjutama kokkuvõtte kriitikateemalisest seminarisarjast, mida korraldasin, aga see tundus igavavõitu, ja siis panin kiiresti kirja lihtsalt kujutluse sellest, kuidas ise tahaksin kriitikat kirjutada.⁴ Ju see oli pikalt minu sees marineerinud, aga igal juhul ei olnud see mõeldud mingi deklaratsiooni ega manifestina. See on saanud erinevaid tõlgendusi, mis kõik ei vasta mu algsele ideele, aga võib-olla peabki produktiivne mõte olema mõnevõrra ebaselge, nii et mul pole midagi selle vastu, kui ta teiste peades oma elu elab. Minu jaoks on idee lihtne: kujutleda end liikumas teksti tekkeprotsessis „tagasi”, eeldusteni, millelt sellise teksti teke võimalik on, ja siis neist eeldustest lähtudes teksti tõlgen-

² K. Pruul, Haldjatel oli õigus. – Keel ja Kirjandus 1997, nr 1, lk 45–47.

³ A. Pilv, „On lihtsalt niisugune nälg”. Kirjanduslikest üheksakümnendatest ja Kajar Pruu list. – Keel ja Kirjandus 2009, nr 2, lk 89–103.

⁴ A. Pilv, Kaasaloova kriitika hüpotees. – Sirp 21. XI 2014, lk 15. <https://www.sirp.ee/kaasaloova-kriitika-hupotees/>

¹ M. Ott, Elususe lahvandumis keset aega. – Looming 2017, nr 6, lk 915–920.

dada. Siin on vist hea koht öelda, mida kaasaloov kriitika minu meelest kindlasti *ei ole*: ta pole tõlgendatava teksti pastišš, ta pole uue kunstilise teksti kirjutamine, ta on ikkagi analüüsiv ja tõlgendav tekst, ta ei „kehasta” analüüsivat, vaid räägib sellest, mida selle teksti võimalikkuse eeldusteni liikumisega teada on saadud.

Oled sa üldse arvustanud teost, mis sind ei kõneta, või ütleme otse, tundub halb? Suudaksid sa seda teha?

Põhimõtteliselt ikka suudaksin, kui selle kaudu saaksin mingeid laiemaid olulisi teemasid käsitleda ja kui näeksin halba teost mingite üldisemate halbuste sümptomina. Aga kirjutada lihtsalt selle pärast, et teos on mu ootusi petnud, ei viitsi. Kui tekst ei kõneta, siis ma ei hakka kulutama aega, et seda mitte kõnetavust teistele seletama hakata. Esiteks, ma ei tunne end mingi „maitsekohtunikuna”, mind huvitab teostega suhtlemine, mitte nende hindamine, ja teiseks arvan ma tõsimeeli, et kõik teosed pole mõeldud kõigile – me ju ei vasta ka kirjadele, mis pole meile adresseeritud. Jälg sellest, kuidas mõni teos on mind kõnetanud, on saja aasta pärast väärtuslikum kui jälg sellest, et mõni teos mulle ei meeldinud; esimene aitab teosel püsima jääda, teine on vaid huvitav seik minu enda maitse kohta.

Samal ajal ma täiesti aktsepteerin „maitsekohtunike” tegutsemist ja pean seda vajalikuks, eriti nende teoste puhul, mida kirjanduslikus seltsielus tõstetakse esile mingitel mittekirjanduslikel kaalutlustel või lihtsalt harjumusest kedagi kiita.

Sind on juba jupp aega huvitanud avangard, esteetilised revolutsioonid ja ka vastupidi – revolutsiooniestetika. Kümnekond aastat tagasi hoidsid aktiivselt silma peal ägedalt polarisee-

ruma asunud kohalikul poliitmaastikul,⁵ minu kahtlust mööda vähemasti osalt just huvist toimuva poeetilise ja retoorilise vormi vastu. Mis sa esteetika ja poliitika suhte kohta teada oled saanud?

Minu toonane tegevus ei olnud ikkagi seotud huviga asja retoorilise vormi vastu, vaid tundega, et on vaja kaasa rääkida, alguses Silvergate'iga kaasnenud poliitilise muutuse nõudmises. Olin kuigivõrd seotud liikumise „Aitab valelikust poliitikast” ja sellele järgnenud Tartu Vabakunna tegevusega. Hiljem tundsin vajadust pidada vaidlusi esile kerkima hakanud poliitilise jõmlusega: olen saanud vastukaja, et see andis inimestele tuge, nii et mingit tolku sellest oli, kuigi koolikiusajalik mentaliteet ja rumaluse pidamine ilmavaateks on ühiskonnas üha süvenenud. Mingil hetkel sain aru, et mu elu on liiga lühike, et seda niimoodi kulutada, pigem teha midagi, mis loob väärtust juurde, nii et olen pisut tagasi tõmbunud.

Aga poliitika ja poeetika suhe on mind huvitanud juba NO99 aegadest peale. Poliitiline teater pani nende asjadele mõtlema, Boris Groysi lugemine andis asjale ajaloolise mõõtme ning Jacques Rancière'i ideed näitasid seda seost lausa uusaja fundamentaalse tegurina. Poliitika ja poeetika tingivad teineteist paratamatult, sellest ajast saadik, kui püstitati tees sellest, et nad on midagi teineteist välisavat – see teoreetiline välistus sidus nad tihedalt kokku, nad ei saa vastastikku ükskõiksed olla.

Mul on tunne, et olen saanud saba-pidi kätte viisi seletada ja näidata, kust läheb see piir, millest ühel pool luuakse poeetiliste vahenditega tõesti sidusaid

⁵ Vt nt H. Kõiv, Me oleme kõik „rassistideks” muutumas. Intervjuu Aare Pilvega. – Müüri-leht 7. X 2017, lk 6–8.
<https://www.muurileht.ee/me-oleme-koik-rassistideks-muutumasa-intervjuu-aare-pilvega/>

enesepilte ja maailma paremaks muutvaid tulevikuprojektsioone ning teisel pool muutub luule vägivalla aluspõhjaks. Piiriks on see, kui luulelt ja kunstilt võetakse ära autonoomia, kui poeetika ja poliitika vahelt kaob ära tõlkemembraan, kui hakatakse poeetilisi kujundeid võtma reaalsuse kirjeldustena, mitte laboratoorse tajumudelina, mida on vaja alles reaalsuseks tõlkida. Pisikesi teadasaamisi tuleb ikka ette, näiteks see, et stalinistlik vormel „sisult sotsialistlik, vormilt rahvuslik” on tegelikult pärit vene avangardistlikust kunstimõttest ja on omakorda mõjutanud Visnapuu 1930. aastate rahvsmõtet – sellised avastused teravadavad pilku samasuguste lühiühenduste suhtes ka uuemal ajal.

Kuivõrd on Donald Trump esteetiline fenomen?

Mingi nurga alt kindlasti, ta on vaadatud tajusid nihestava kunstiteosena, külasürrealismi poeetika ja gängsterliku kapitalismi huvide hübriid, mis emantsipeerib häbituse ja rumaluse – kui ma nüüd nalja ei tee. Samas teeb asja ähmaseks see, et Trumpil tegelikult ei paista olevat sidusat ideoloogiat, esteetilised-poeetilised utoopilised programmid kinnistuvad poliitiliseks vägivallaks umbe joostes tavaliselt mingi ideoloogiana, aga tema puhul ei saagi aru, mis utopia siin taga võiks olla. On küll mingi retoorika (MAGA), aga see pole miski, mida ta päriselt usuks, see on vaid manipuleeriva retoorika kogum, mitte maailmavaade. Mul on tunne, et Trumpi isiksusehäire on tema seletamisel tõhusam kui mingi võimalik poeetiline alusmuster. Või kui, siis äkki on see markii de Sade'i esteetika populaarvorm kaks sajandit hiljem – näiteks ajaloolane Timothy Snyder on Trumpi puhul rääkinud „sadopopulismist”, võimalik, et seda liini järgides midagi hakkaks kooruma.

Oled vahendanud palju tekste vene keelest ja tundub, et sul on tõmme vene kultuuriruumi poole. Kas oled pidanud viimastel aastatel, seoses sõjaga Ukrainas, selles osas midagi ümber hindama? Vahepeal süüdistati ju kogu vene mõtet, sealhulgas vene kirjandust imperialistlikkuses.

Ei saa öelda, et mul oleks spetsiifiline tõmme vene kultuuri poole, ma olen lihtsalt võimeline vahendama huvitavaid tekste vene keelest. Tõmme on pigem just selle sajanditaguse avangardi poole, ja mitte ainult Venemaal.

Ümber hindama otseselt ei ole pidanud. Olen küll hakanud väga hoolega jälgima, milline on ühe või teise vene kultuuritegelase hoiak sõja ja Putini suhtes, sest ma ei taha juhtumisi osutada putinistide vahendajaks. Absoluutne vene kultuuri imperialistlikuks kuulutamine mind ei veena. Kõigil suurrahvastel on ajaloos perioodid, kus nende sisemine kollektiivne koletis on valla pääsenud; probleem on šovinismis kui sellises, mis on suurrahvaste rahvussusse ohuna sisse programmeeritud, ja kui me arvame, et selles on midagi spetsiifiliselt venelikku, siis me lihtsalt mõtleme sellesama rahvusšovinismi loogikat pidi. Samas on igati arusaadav, et kui Putin oma sõjapropagandas kasutab ära Puškinit, siis Ukrainas võetakse Puškini ausambad maha ning tema retseptisioonis nihkub rõhk neile teostele, kus ta suhtub positiivselt Vene impeeriumisse. See on igati legitiimne vastupanuviis: kui Puškin on muudetud relvaks, siis tuleb teda parasjagu relvana ka kohelda. Nüansitundlik kultuuriloo taju on aga midagi muud.

Missugused kultuuriruumid on sulle veel olulised?

Mulle on tegelikult oluline eesti kultuuriruum. Olen poolnaljaga öelnud, et ma olen elukutselt rahvuslane, sest valida oma valdkonnaks nii väikese kõnelejate

arvuga keeles kirjandus peab ju olema radikaalselt rahvuslik tegu. See on ainus keeleruum, mille kaudu saan ligi kõige sügavamale tunnetusele – ja seetõttu on tõlkekultuur Eestile väga oluline.

Mind on kuigivõrd huvitanud *zen*-budism ja taoism. Kunagi võtsin kätte ja lugesin läbi kõik Laozi tõlked, mis Tartu orientalistide raamatukogus olemas olid, ka Zhuangzi huvitab väga, ning mul on hea meel, et mõlemast on eesti keeles olemas mitu tõlget. Jaapani kunst huvitab, Hiroshige ja Hokusai ja kogu *ukiyo-e* traditsioon. Kuigivõrd huvitab ka moslemi kultuur, eriti visuaalne kunst ja traditsiooniline muusika, ja maitsed.

Viimaste aastate Hispaania-käigud ongi osalt sellega seotud, mul on olnud pikalt Andaluusia-fantaasia ja olen nüüd käinud seda teoks tegemas. Andaluusia puhul tõmbab just see ajastukihtide mitmekesisus, mida seal võib ikka veel tajuda: Rooma impeeriumi ajad, barbaarite saabumine, siis Córdoba ja Granada kalifaatide kultuur, kus segunesid islam, antiikpaganlus, kristlus ja judaism, sinna juurde romad ja flamenkokultuur, sinna peale katoliiklik kiht, ja lõpuks ka ilmalik humanism (mis Andaluusias oli iseäranis tugev ning seotud piirkondliku identiteediga). Teine koht, mille küljes olen kinni, on Firenze ja selle kõrval olev Fiesole linnake, kogu see maastik ja õhk ja õhkkond, mis on jätkuvalt kuidagi renessanslik. Oma juubeli kavatsengi seal mööda saata, vaadates all orus paistvat Duomot ja jalu-tades Monte Ceceril, kus Leonardo olevat väidetavalt oma lennumasinat katsetanud. Mul on Leonardoga samal päeval sünnipäev. Kavatsen üles otsida ka Koidula tütre Anna haua, kes elas Firenze aastaid ja on maetud sealsele protestandi kalmistule.

Kuidas läheb praegu Eesti Teaduste Akadeemia Underi ja Tuglase Kirjandusinstituudil, mis vahetas hiljuti nime ja

direktorit? Ja eesti humanitaarial üleüldse?

Asutuse olukord on pingeline, aga lootusrikas: jätkame selle nimel, et veenda otsustajaid, et just meie asutus on koht, kus saaks sündida järgmine eesti kirjanduslugu. Praegune rahastuskord seda ei võimalda, mitte ainult meil, vaid põhimõtteliselt üldse mitte kellelgi. Tegelikult on ju küsimus Eesti humanitaaria jätkusuutlikkuses üleüldse, UTKK-ga juhtunu on lihtsalt sümptom, mis näitab tõsiseid puudusi kogu süsteemis. Ei ole jätkusuutlik, et meie rahvuskultuuri alus-uuringuid tehakse projekti korras ilma püsitaगतisteta. Analoogne on näiteks Tartu Ülikooli hõlma all vaikselt koostatud eesti kirjanike netileksikoni seis: see on möödapäasmatu fundamentaalne uurimistegevus, aga seda rahastatakse kehvasti ja juhtumisi.

Praegu koheldakse nii humanitaariat kui ka kõiki teisi teadusi rakendusteadus-tena. Humanitaarne teadmine on midagi väärt vaid niivõrd, kuivõrd ta on vahetatav majanduslikuks kasuks või selle fantoomseks vasteks, bibliomeetriliseks valuutaks. Valdikond, mis peaks edendama inimeste omavahelist mõistmist ja solidaarsust, *humanitas*'t, peab käituma talle sisemiselt võõra loogika järgi. Ma vaatan, kuidas tõsi- sed, erudeeritud, intelligentsed inimesed räägivad rahaleidmisvõimalustest, ega näe erinevust nende inimestega, kes turistidele tänavanurgal oma suveniirikesi püüavad maha müüa. Aga humanitaaria peaks selle asemel olema kultuuri pärusvalduse hool-daja. Humanitaaria pole teenus, vaid elu-keskkonna alalhoidmine. Kuni me püüame oma vaimuelu kestvust tõlkida kasumlik-kuse keelde, on paratamatu, et mõni meie kultuuri tuumne institutsioon lihtsalt kaob või elab pidevas kadumise ohus, olgu see UTK(K) või Theatrum. Seda ei lahenda hädavariantidega nagu ministereeriumi siht-finantseerimine, seda lahendab poliitiline

otsus muuta kultuuri ja humanitaaria rahastamise alusprintsipi. Meie kultuur ei muutu kunagi kasumlikuks, nii nagu õhk, mida hingame, ei muutu kasumlikuks.

Mis on sinu lootused või hirmud seoses tehisaruga?

Oht on selles, et kui anname oma mõtlemisülesanded tema kätte, võib ta küll keeleliselt meisterlikult jäljendada meie mõtlemisprotsessi ja näidata meie endi mõtteid uudses valguses, aga ta ei mõtle uusi mõtteid, sest tal pole vaja ellu jääda, tal on vaja vaid olla vastutulelik ülesannete täitja. Ta on reaktiivne, mitte aktiivne. Kui me laseme end petta, nagu ta tegelikult mõtleks, ja hakkame temalt mõtlemist õppima, õpime tegelikult vaid mõtlemise jäljendamist. Ühtlasi muidugi toob tehisarü fenomen esile, kui palju on meie endi

vaimses tegevuses masinlikkust ja mõtlemise simuleerimist. Lootus on, et me sellest midagi järeldame.

Mõne aasta taguses vestluses Igor Kotjuhiga ütlesid, et tunned end olevat kusagil ebamäärases vahealas.⁶ Kas nüüdseks on toimunud selginemine?

On küll, ma olen „nii töös kui isiklikus elus” rõõmus ja üsna enesekindel, mul on sihid silme ees (doktoritöö, inimliku läheduse mõistatuste parem taipamine), aga samas olen ka mõistnud, et inimene ei saa kunagi valmis, tervikuks. Mul on, mida anda, ja see on hea tunne. Igal juhul tunnen, et olen liikvel.

Küsimusi esitas JOHANNA ROSS

⁶ A. Pilv, I. Kotjuh, Olen pigem jõelaevnik. – Looming 2022, nr 4, lk 542.